

PREGLED POGLAVITNE, PREDVSEM ETNOLOŠKE STROKOVNE LITERATURE DRUGE POLOVICE 20. STOLETJA O STANOVANJSKI KULTURI VIPAVSKE DOLINE

ŠPELA LEDINEK LOZEJ*

Pričujoči pregled je omejen predvsem na etnološke raziskave in strokovno literaturo o stanovanjski kulturi Vipavske doline, mestoma pa sem v duhu polihistorne oziroma domoznanske obravnave problematike posegla tudi izza obzorja etnološke stroke in navedla pomembna arhitekturna, (umetnostno) zgodovinska, (antropo)geografska, arheološka, muzealska, konservatorska in druga besedila, ki z nekoliko drugačnega zornega kota osvetljujejo bivalno kulturo v Vipavski dolini. Zaradi istovetnosti ali razločkov pa je bila navedena tudi ključna referenčna literatura o bivalni kulturi sosednjih območij, predvsem bližnjega Krasa, Trnovskega gozda, Furlanije, Brd in Posočja. V okviru stanovanjske kulture so me še posebej zanimala besedila, ki se posvečajo kuhinji in njeni opremi (ognjiščem, pečem, štedilnikom ipd.). Na obdobje druge polovice 20. stoletja sem se omejila zato, ker sem pregled poglavitnih virov in literature izpred druge svetovne vojne predstavila na drugem mestu.¹

Izhodišče pregleda je bilo poročilo Milka Matičetovega *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev* (1948), ki poleg pregleda etnoloških raziskav prinaša tudi opozorilo, da pri preučevanju kmečkega doma niso važne samo zunanje oblike, ampak tudi notranja organizacija prostorov, funkcije posameznih delov, gradbeni material, tehnični prijemi, dvorišče in gospodarska poslopja ter da kmečki dom ni osamljena enota, temveč neločljivo povezan

z naseljem. Zahodnoslovenske kmečke stavbe razdeli – podobno kot predhodni snovalci tipologij Matija Murko (1905, 1906), Stanko Vurnik (1926, 1930), Anton Melik (1936) in Bruno Nice (1940) – na dva glavna tipa, srednjeevropski in južnoevropski ali sredozemski tip, v katerega naj bi v prvi polovici 20. stoletja sodile tudi kmečke stavbe v Vipavski dolini.²

Neposredno sta se na Vurnikovo in Melikovo tipologijo naslanjala tudi Rajko Ložar (1944) in Vilko Novak (1960). Zahodnoslovenske stavbe je Ložar izpostavil že v spisu *Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja* (1942), več pozornosti pa je »sredozemskim kaminskim hišam« namenil v *Narodopisju Slovencev* (1944), kjer je kot glavne sredozemske značilnosti izpostavil »netipično« razdelitev prostorov, nadstropnost (kar naj bi pripomoglo k razvoju odvajanja dima), kamnito gradnjo in svojstveno prostorsko oblikovanje. Če je vipavske kmečke hiše vzporejal s kraškimi, pa je za južno gričevnato območje Goriške

* univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter prof. umetnostne zgodovine, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, spela.ledinek@zrc-sazu.si

¹ Gl. Ledinek Lozej 2006.

² »Ločnico med njima danes lahko začrtamo od Podgrada proti Šempetru [Pivki], od tod na Razdrto in po zapadnih obronkih Nanosa proti Colu, nato pod južnozapadnimi robovi »Gore«; dalje čez Banjško planoto na Bačo, od tod na levem bregu Soče proti Kobaridu; pred Bovcem pa preide na desni breg Soče. Kar je vzhodno od te črte (okrajji [Ilirska] Bistrica, Postojna, Idrija, Cerkljeva, Bovec in Trbiž), pripada srednjeevropskemu tipu, kar je zapadno, pa južno-evropskemu ali sredozemskemu tipu« (Matičetov 1948: 18). Poudari, da je ta razdelitev veljavna za prvo polovico 20. stoletja. »Samo pred sto leti je namreč črta ločnica šla veliko bolj zapadno«, nekateri predeli naj bi od časa prvih poročil pa do danes temeljito spremenili podobo; v podkrepitev navaja vira iz 16. stoletja, kjer so omenjene lesene stavbe v Bovcu, Kobaridu in Karnalski dolini (prav tam: 19).

izpostavil furlanski tip – »velika stavba brez ometa, zidana na pol iz kamna, na pol iz opeke, in ima bivališče in gospodarske prostore vse pod eno streho, slednje spodaj, ostalo pa zgoraj« (Ložar 1944: 82).³

Sistematična celostna zastavitev obravnave predmeta »raziskovanje ljudskega stavbarstva« je sledila v spisu Vilka Novaka *Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji* (1952), dotedanja spoznanja o stavbah in stanovanjski kulturi v Vipavski dolini ter širšem sredozemskem območju pa je strnil v *Slovenski ljudski kulturi* (1960).⁴ Bivalne kulture v Vipavski dolini se je dotaknil tudi Tone Cevc v *Slovenskem ljudskem izročilu* (1980), predvsem pa v izvrstnem sintetičnem prispevku *H genezi kmečke hiše na Slovenskem*, kjer je izpostavil (tudi) za Vipavsko in Goriško značilno kamnito stavbno kontinuiteto (Cevc 1989).⁵

Razvojnim stopnjam hiše se je posvetil zgodovinar in antropogeograf Franjo Baš. Združil je arheološko, etnografsko in geografsko obravnavo predmeta z iskanjem historične razvojne podobe in na osnovi tako imenovane sintetične metode⁶ je v spisu *Uvod v zgodovino*

vino stanovanjske hiše na Slovenskem (1968) podal izvirno interpretacijo razvoja slovenske hiše, v kateri je postavil kurišče na prvo mesto.⁷ V tem pogledu je za mediteranske stavbe izpostavil uveljavljanje kamina, ki se je razvijal iz obstenskega ognjišča od 14. stoletja dalje, s čimer je po 16. stoletju povezano nastajanje stropa in večnadstropne stavbe. Naslednji dvig stanovanjske ravni pa predstavlja uvajanje štedilnika, ki je omogočil kuhinjo brez dima in kurjavo z drvmi, premogom, plinom in elektriko (Baš 1984: 17–19).⁸ V prispevku o kmečki hiši v *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev* (1970) je bil avtor Sergij Vilfan pazljiv pri iskanju prazgodovinskih, ilirsko-keltskih in rimskih vplivov na primorsko kmečko arhitekturo, menil je, da so bili tovrstni vplivi zelo posredni, omejeni na sekundarne elemente in mogoči v zelo različnih obdobjih (Vilfan 1970: 578). Dalje je za Primorsko in s tem Vipavsko

streha, kuhinja, peč itd., iz katerih so nastale vse dose-danje tipizacije. Zaradi tega obravnava kot temelj tri pokrajinsko izražene vrste stanovanjske hiše, ki sodijo pretežno v preteklost. Kajti danes postaja stanovanjska hiša zaradi komunalnih naprav, življenju ustreznih stavbnih predpisov in pa enotnih in tipiziranih stavbnih tvoriv vedno bolj enotna, v nasprotju s preteklo, ki so jo oblikovale naroda, tehnika, gospodarstvo, kultura in umetnost njene pokrajine in njenih prebivalcev« (Baš 1984: 10).

³ Na območju »primorsko-sredozemske hiše« naj bi bila odprta ognjišča v štiridesetih letih ponekod še vedno v rabi; glavna potreščina v takšni kuhinji naj bi bil kotel, ki je visel na verigi; postavljanju polen, lesenih panjev in butar je služilo pokončno, železno stojalo – vzglavnik. Nad ognjišči na Vipavskem je omenil še večje nape za shranjevanje posode (Ložar 1944: 88–90).

⁴ Glede stanovanjske kulture je gotovo pomembno tudi Novakovo dokumentacijsko prizadevanje v okviru Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete, katerega objavljen izbor *Podobe pokrajin: 1956–1970: Etnološka fototeka Vilka Novaka* prinaša nekaj fotografij iz Vipavske doline (prim. Hudelja idr. 2001).

⁵ »Kamnita gradnja je omogočala rast hiše v vodoravni in navpični smeri. Iz prvotne enoprostorne ognjiščnice je od začetka 17. stol. že zrasla nadstropna hiša z bivalno kuhinjo, kletjo in hlevom v pritličju in z več sobami v nadstropju, kamor je bilo mogoče priti po zunanem stopnišču in balkonu. Hišo z dvokapno streho je pokrivala sprva kamnita kritina – skrili, pozneje pa jo je zamenjala opečna kritina – korci, kulturna prastreha Primorja« (Cevc 1989: 63). Več o raziskovanju stavbarstva in bivalne kulture Toneta Cevca gl. Ledinek 2001.

⁶ »Sintetična metoda upošteva stanovanjsko hišo kot celoto in ne izhaja iz njenih posameznosti, kot so tloris,

⁷ Po Baševem mnenju izraža kulturo stanovanjske hiše stanovanjski horizont. Sprva je bil na Slovenskem splošen talni horizont z nizkim ognjiščem, sedeži in klopmi. Postelje, klopi in mize na nogah predstavljajo dvignjeni, mizni stanovanjski horizont, ki je posledica uvajanja krušne peči ter osamosvojitve kuhinje od sobe. Mizni horizont dvigne petrolejka ob koncu 19. stoletja ter elektrika in vodovod (Baš 1984: 22–24). V tem oziru je zelo zanimiva kombinacija talnega in miznega horizonta v vipavskih kmečkih bivališčih še globoko v 20. stoletje: osrednji bivalni prostor – hiša je vključeval v mizni horizont dvignjeno ognjišče, sedenje na pručkah in klopcah na prostranem ognjišču pa predstavlja prvine talnega horizonta.

⁸ V prispevku o gospodarskih poslopijih v *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev* (1970) pa je Franjo Baš opozoril na vpliv rimske poljedelsko-živinorejske prakse in zidarstva ter samega gradbenega materiala na strnjevanje gospodarskih in stanovanjskih poslopij pod eno streho (npr. v obliki vrhhlvne ali vrhkletne stavbe) (Baš 1970: 598–599).

dolino izpostavil zgodnje uveljavljanje kamnite hiše v nasprotju z ostalimi slovenskimi pokrajinami. Medtem ko je na vzhodu ognjišnica izpodrivala dimnica, je na zahodu ognjišnica preraščala v kaminsko hišo,⁹ pri čemer je peko pod črepnjo nadomeščala peč. Pri kaminskih hišah, značilnih za zahodnoslovenska območja, je opozoril na razmeroma dober odvod dima pri katerem se pojavljajo ostanki talnega horizonta.¹⁰

Neposredno pa je o stanovanjski kulturi Vipavske doline spregovorila Fanči Šarf v spisu *Vrste ognjišč na slovenskem in njih današnje stanje* (1964), ki je sad avtoričinega dolgoletnega sodelovanja v Orlovih terenskih ekipah Etnografskega muzeja.¹¹ Šarfova je v spisu izpostavila ključno vlogo kurišča pri oblikovanju prostora in razvoju stanovanjske stavbe ter sistematizirala ognjišča glede na njihovo obliko in razširjenost, pri čemer je vipavska ognjišča uvrstila v okvir tako imenovanega mediteranskega tipa (Šarf 1964: 359–378). Za naš okvir je zanimiv tudi opis notranje opreme bližnjega kraškega doma, ki je bil skupaj s opisom kmečke arhitekture na Krasu spod peresa Ivana Sedeja, objavljen v spremljajočem katalogu razstave *Kraška hiša* (Sedej 1969).¹² Gra-

divo, ki ga je zbrala,¹³ in izhodišča, ki jih je postavila Fanči Šarf, so bila temelj raziskovalnega dela Irene Keršič. V prispevkih o stanovanjski kulturi slovenskega kmečkega prebivalstva omenja tudi stanovanjske razmere v Vipavski dolini: npr. ognjišnice, ki naj bi bile v 19. stoletju tod običajne vzporedno z značilnimi kaminskimi hišami (Keršič 1991). Odkrito pa se na stanovanjsko kulturo Vipavske doline nanaša prispevek o spremembah v stanovanjski strukturi kraških in primorskih hiš, podan na posvetovanju o dediščini stavbarstva na Primorskem in Krasu: »Posebej je treba poudariti komonibilnost kraške in primorske hiše in njuno izredno funkcionalno zasnovano. Stanovanjski in gospodarski objekti večinskega prebivalstva so se namreč po potrebi lahko širili z dodajanjem v horizontali ali vertikali. [...] V dolgem časovnem obdobju življenja teh zgradb so se ljudje pri obnovi stanovanj največkrat omejevali le na najnujnejša popravila, največ sprememb pa je doživel prostor z ognjiščem vse do uvedbe kaminske hiše in nato uvedbe štedilnika« (Keršič 1998: 90–97).

Izčrpne so tudi regionalne, na Vipavsko dolino in na sosednja območja vezane etnološke raziskave. V tem oziru je bogato poročilo o rezultatih in izkušnjah skupnega terenskega strokovnega dela etnologov in arhitektov v

⁹ Proces naj bi bil po Vilfanu značilen za čas velike kolonizacije od 11. do 13. stol., ko se na Slovenskem utrdijo obrisi velike delitve na tri območja: na ozemlje dimnice na severu in vzhodu, hiše s črno kuhinjo v osrednjih predelih ter ognjišnice in kaminske hiše na zahodu (Vilfan 1970: 582).

¹⁰ V nasprotju z dimnico, ki ima slab odvod dima in dobro razvit mizni horizont, prim. op. št. 7. Sprva naj bi prevladovala slamnata kritina, ki jo je na zahodu postopoma izpodrivala kamnita in pozneje opečnata (Vilfan 1970: 573–581). O kmečkih naseljih je v *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev* (1970) pisal Pavle Blaznik, prav tako o kolonizaciji; še izčrpnje pa je na drugem mestu kolonizacijo in teritorialno zgodovino slovenskega Primorja predstavil Bogo Grafenauer (1972).

¹¹ O Orlovi terenski ekipi Etnografskega muzeja na Vipavskem gl. Ledinek Lozej 2007.

¹² Ivan Sedej se je problematike mediteranskih stavb mestoma dotikal že v zgodnejših spisih, npr. v prispevku o problemih raziskovanja slovenske ljudske arhitekture (1964), pa tudi kasneje kot konservator na Zavodu za spomeniško varstvo, ko se je ukvarjal s stavbno dediščino in njenim varovanjem, sad

časar so številne objave v strokovni reviji *Varstvo spomenikov*, pa tudi v poljudnejših publikacijah, npr. *Ljudska umetnost na Slovenskem* (1985) in *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem* (1989). Sedejevim teoretičnim predpostavkam sorodno izhodišče pri obravnavi stavbarstva, predvsem likovne plati oblikovanja stavbe, je imel Gorazd Makarovič, npr. v delu *Slovenska ljudska umetnost* (1981); vsekakor pa pri obravnavi kuhinjskega prostora ne moremo mimo izvrstnega kulturnozgodovinskega prispevka o kuhinjski opremi, kuhinjah, kuharicah in prehrani v 17. stoletju, ki se, žal, ne dotika Vipavske doline, služi pa kot izvrstna referenčna literatura (prim. Makarovič 1986), za obče razumevanje stanovanjske kulture pa je zanimiva tudi tematsko zastavljena monografija o kiču (Makarovič 1971).

¹³ V okviru petnajste terenske ekipe Etnografskega muzeja zbrano gradivo na Vipavskem je Ireni Keršič služilo pri postavitvi odmevne razstave o svetilih *Udomaćena svetloba* (1996), pa tudi pri postavitvi stalne razstave Slovenskega etnografskega muzeja *Med naravo in kulturo*.

vasi Goče (Bogataj 1987).¹⁴ Iz goške terenske izkušnje so črpale tudi Inga Miklavčič-Brezigar (1988), Magda Peršič (1991) in Andrejka Ščukovt (1995). Za vpogled v stanovanjsko kulturo sta bili zanimivi tudi razstavi in spremljajoča kataloga Goriškega muzeja o povojnih dogodkih in ljudskih skrinjah na Goriškem (Miklavčič-Brezigar 1997, 2000). O posameznih tematikah, posredno povezanih s stanovanjsko kulturo v Vipavski dolini, so pisali še sledeči: o planetah Pavel Medvešček (1981), o portalih Božidar Premrl (1995), o hišnih imenih v vaseh Zgornje Vipavske doline Tea Fabčič (2005), monografsko pa je urbanistično zasnovo Vipavskega Križa prikazal Borut Koloini (1992).

Pomembna je tudi konservatorska produkcija, kjer je bila (vsaj za primorske okvire) svojstvena prelomnica posvetovanje *Zaton kraške arhitekture* (1984),¹⁵ na katerem so (predvsem) arhitekti razpravljali o razvojnih posebnostih, o regionalnem in splošnem ter o ohranjanju in prenovi primorskega stavbarstva (prim. Štupar-Šumi idr. 1985–87). Izmed sodelujočih bi izpostavila predvsem avtorico uvodnega prispevka, Natašo Štupar-Šumi, ki se je tudi na drugem mestu izdatno posvetila stavbni dediščini Vipavske doline (Štupar-Šumi 1985),¹⁶ ter Petra Krečiča, ki je v okviru razvojnih posebnosti v arhitekturi 19. stoletja na Primorskem opozoril tudi na stilne novosti v podeželski arhitekturi Vipavske doline in okolice Gorice

(Krečič 1987). Številnejši pa so bili etnologi¹⁷ na strokovnem posvetovanju *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras* (1999); poleg zgoraj že omenjene Irene Keršič s prispevkom o spremembah stanovanjske strukture kraških in primorskih hiš (Keršič 1999) sta etnološko stroko zastopali še Zvezda Delak-Koželj s prispevkom o varstvu ljudskega stavbarstva (Delak-Koželj 1999) in Zvona Ciglič z razmišljanjem o etnološki dediščini (Ciglič 1999). Precejšnja pa je tudi konservatorska produkcija, ki je nastajala vzporedno s tekočim delom v okviru novogoriškega Zavoda za varstvo kulturne dediščine, ustanovljenega leta 1961.¹⁸ O Vipavski dolini je pisala predvsem Andrejka Ščukovt, in sicer o tipologiji stavbarstva v Vipavi (1994), o prenovi Goč (1995), o posameznih domačijskih kompleksih (1991, 1998c, 2001), o vinogradniških zavetiščih in gruntnih bajtah (1998a, 1998b), o kozolcih (1997), o poslikavah na fasadah in znamenjih (1996) ter nasploh o znamenjih. Neposredno pa se stanovanjske kulture in kuhinje dotika v prispevku *Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov* (2007), kjer razvrsti še dandanes ohranjena vipavska ognjišča glede na faze razvoja ognjišč, ki jih je navedla Fanči Šarf (1964), pri tipologiji kuhinj in stavb pa se je naslonila na Vilfanov (1970) kriterij lege ognjišča. O naselbinski in stavbni dediščini Goč je pisal tudi Bojan Klemenčič (2006).

Drobce o stanovanjski kulturi najdemo tudi v domoznanskih obravnavah posameznih mikroregij (npr. Zorzut 1957, Lah 1985) oziroma krajev, npr. Ajdovščine (Plesničar 1998), Podnanosa (Rosa 1996), Sela (Lipovž 2004), Štandreža (Budal 1993), Vipavskega Križa (Smole 1966), Vrtovina (Slamič 2001) itn., v avtobiografski in memoarni literaturi (npr. Rodman 2000, Lokar 2002, Marušič 2002,

¹⁴ Poleti 1987 je bil na Gočah organiziran tabor študentov arhitekture in etnologije, ki so ga izpeljali Fakulteta za arhitekturo, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Goriški muzej in novogoriški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. O preostali dejavnosti (predvsem arhitektov) v prid preнове in revitalizacije vasi gl. Ščukovt 1995.

¹⁵ Predavanja posvetovanja so bila objavljena v *Goriškem letniku* 12–14 (1987).

¹⁶ V prispevku o arhitekturi v Vipavski dolini v *Varstvu spomenikov* je Nataša Štupar-Šumi v celoti zajela stavbno dediščino in njene lastnosti (gosta zazidava, sorodnost s kraško stavbno dediščino ...) kot tudi vpliv geografskih in hidroloških posebnosti, sodobno brisanje meje med naseljem in nezazidano površino ter propadanje starejših stavb (Štupar-Šumi 1985: 209–228).

¹⁷ Splošno je o varstvu stavbne dediščine z etnološkega zornega kota pisal predvsem Ivan Sedej, prim. op. št. 12, v zadnjem času pa predvsem Vito Hazler, prim. objavljeno doktorsko disertacijo *Podreti ali obnoviti?* (1999).

¹⁸ Šele od leta 1977 pa je na novogoriškem spomeniškovarstvenem zavodu zaposlen etnolog (prim. Hazler 1999: 79).

Šantel 2006), pa tudi v raziskavah nekaterih zgodovinarjev (npr. Granda 1984, Stres 1987,¹⁹ Vidmar 2000,²⁰ Waltritsch 2001, Urbanc 2003²¹ itn.), arheologov²² in geografov.²³ Iz praktič-

¹⁹ V prispevku *Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško-gradišanske do konca prve svetovne vojne* (1987) je Peter Stres navedel, da kolonat – sistem obdelave vinogradov in sadovnjakov po različnih dogovorih med lastnikom zemlje, kolonske hiše in hlevov ter med kolonom, ki je moral prispevati predvsem svojo delovno silo – za slovenski del dežele ni bil omejen le na Brda, temveč tudi na spodnji del Vipavske doline (prim. Stres 1987: 179, 181). Specifična gospodarska razmerja so vplivala tudi na stanovanjske razmere, na značilno skromnost kolonskih bivališč. Več o kolonskih bivališčih prim. Keršič 1992.

²⁰ Jernej Vidmar je v diplomski nalogi o življenju goriškega meščana Henrika Tume »*Svoja hišca, svoja voljica*«: *Življenje goriškega meščana Henrika Tume in njegove družine med leti 1894 in 1924* podal zanimive informacije v poglavju o hišah družine Tuma (Vidmar 2000).

²¹ V katalogu *50. leta* (2002) je Nataša Urbanc med drugim pisala tudi o takratnih spremembah v stanovanjski kulturi, kjer je izpostavila selitve v večje kraje in rast blokov, kar se je na goriško-vipavskem območju udeleževalo v gradnji Nove Gorice. Tamkajšnja novozgrajena stanovanja so prinašala višjo kulturo bivanja, največ sprememb pa je bila deležna kuhinja (Urbanc 2003: 34).

²² O rimski stanovanjski kulturi je pisal npr. Sandro Stucchi (1948), izpričevalni pa so tudi spisi o zgodnjem srednjeveških najdiščih v Vipavski dolini Draga Svoljška in Timoteja Knifca (1976), o posameznih rimskodobnih najdiščih Beatrice Žbona-Trkman (1984) in Verene Vidrih-Perko (2004, 2005) ter Nade Osmuk (1985).

²³ Temeljno je seveda Melikovo *Slovensko Primorje* (1960), o različnih oblikah naselij glede na poljsko razdelitev na Primorskem pa je pisal Svetozar Ilešič (1948–49, 1950). Med kasnejšo geografsko produkcijo bi iz vidika urbanističnih sprememb podeželja, tudi vipavsko-goriškega, veljalo izpostaviti delo Marjana Ravbarja (npr. 2004a, 2004b, 2005), ki razlaga metropolizacijo in suburbanizacijo podeželja. Metropolizacijo – razraščanje urbanizacije okoli večjega števila mest na podeželju in hkratno zraščanje mestnih regij v veliko urbano aglomeracijo, ki je z osrednjim mestom tesno povezana – je značilna tudi za Spodnjo Vipavsko dolino (Ravbar 2005: 10). V okviru sorodnih prostorsko načrtovalnih besedil pa bi izpostavila zbornik *Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije*, kjer so udeleženci 12. Sedlarjevega srečanja razpravljali o prostorskem

nih razlogov se je po koncu druge svetovne vojne porodilo tudi zanimanje arhitektov za tradicionalno vaško stanovanjsko arhitekturo, prevladujoči modernistični doktrini v arhitekturni stroki navkljub. Že leta 1947 je izšla knjiga *Obnova slovenske vasi* Marjana Mušiča, kjer je bila za primorsko hišo izpostavljena in opisana kuhinja kot glavni in največji prostor z ognjiščem, vipavsko arhitekturo pa omenja Marjan Mušič tudi v prispevku o vplivnih območjih med stilno in ljudsko arhitekturo v srednjem veku (1952). Še posebej pa se je razvojnem vprašanju ljudskega stavbarstva, obnovi in varstvu arhitekturne dediščine ter členitvi stavbne dediščine na posamezne arhitekturne regije in krajine posvečal Peter Fister,²⁴ čigar prizadevanja sta nadaljevala (predvsem) Ljubo Lah²⁵ in Živa Deu,²⁶ ki sta se v zahodno-

planu in razvoju Slovenije, podeželja in demografsko ogroženih območij (tudi v povezavi z (novo) upravno razdelitvijo in načeli uravnoveženega trajnostnega razvoja, tipologijo slovenskih krajin in arhitekture itn. (Stanič 1993). Monografsko je Spodnjo Vipavsko dolino obdelala Tanja Slapernik (1994).

²⁴ Če iz vidika raziskovanja stanovanjske kulture navedemo najpomembnejše splošne kot tudi na vipavsko-goriško področje vezane prispevke: *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine* (1979), referat na okrogli mizi o odnosu med etnologijo in arhitekturo (1980), *Umetnost stavbarstva na Slovenskem* (1986), prispevek o prenovi vasi in kontinuiteti arhitekture na Primorskem na posvetovanju *Zaton kraške arhitekture* (1987), *Glosar arhitekturne tipologije* (1993a), *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* (1993b), *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras: Zbornik referatov* (1999). Peter Fister je kraško-primorsko arhitekturno regijo razdelil na tri vzporedne umetnostno in arhitektonsko določljive pokrajinske pasove: ozek obalni pas, osrčje Krasa ter Vipavsko dolino »*z močno arhitekturno tradicijo, vezano predvsem na Furlanijo in na vplive, ki so po trgovskih poteh prihajali iz Srednje Evrope*« (Fister 1999: 17–22).

²⁵ Glej npr. *Prenova stavbne dediščine na podeželju* (1994), katere praktični del je vezan na kraška naselja pa tudi na Goče v Vipavski dolini. Sodeloval je tudi pri odmevni poljudni publikaciji o kraški arhitekturi Stanislava Renčelja *Kraška hiša in arhitektura Krasa* (2004, 2008) ter v dokumentarnem filmu Jadrana Sterleta *Kraška hiša na robu časa* (2007).

²⁶ Glej npr. monografiji *Stavbarstvo slovenskega podeželja* (2001) in *Podeželske hiše na Slovenskem* (2006) ter priročniško zasnovano *Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju* (2004).

slovenskem prostoru posvečala prvenstveno arhitekturi Krasa, mestoma pa sta posegla tudi v Vipavsko dolino.²⁷ Izrazito pa se je od osemdesetih let naprej stanovanjski kulturi širšega območja Krasa pa tudi Vipavske doline kot arhitektka v spomeniškovarstveni službi posvečala Nataša Štupar-Šumi (npr. 1996); objavila je celostni pregled stavbne dediščine Vipavske doline, ki vključuje tudi tradicionalno stanovanjsko arhitekturo (1985).²⁸ Varstvu in prenovi vaške stavbne dediščine so se med drugimi posvečali še Jože Marinko,²⁹ Maja Črepinšek, Milena Hazler-Papič; analitično in primerjalno pa Borut Juvanec³⁰ in Igor Kalčič (1992).³¹ Splošnega razvoja stanovanjske kulture – razvoja hiše, kuhinje, kuhinjske baterije ipd. – se dotika knjiga Dušana Grabrijana *Kako je nastajala naša sodobna hiša* (1959).³² Ne kot ilustracija dejanskega, temveč bolj kot (za)željenega stanja (strokovnjakov) pa služijo tudi razni priročniki (npr. *Kako graditi lepo hišo na Slovenskem* Dušana Moškona (1992) ipd.). Podobno tudi tovrstna strokovna in poljudna periodika, tudi kot priloga dnevnemu tisku (npr. revije *Arhitekt* (1951–1963), *Sinteza* (1964–), *Naš dom* (1967–), *AB: Arhitektov bilten* (1972–2000), *Piranesi* (1992–), *Ambient* (1993–), *AR: Arhitektura, raziskave* (2001–)) odraža na eni strani razvoj arhitekturne doktrine, na drugi strani pa željenega, idealnega

stanja urbanistov, arhitektov, oblikovalcev idr. strokovnjakov stanovanjske kulture.

Na tem mestu navajam še najpomembnejšo literaturo, ki obravnava stanovanjsko kulturo sosednjih območij in katere poznavanje sodi v referenčni okvir. Najbolj poglobljene in obsežne so obravnave kraškega stavbarstva in stanovanjske kulture. Na številnih večdisciplinarnih strokovnih posvetovanjih so poleg etnologov sodelovali (krajinski) arhitekti, (umetnostni) zgodovinarji, konservatorji idr.³³ Tovrstno zanimanje je bilo predhodno med raziskovalci tržaškega Krasa (npr. Pagnini (1966), Semerani idr. (1970)) in je doseglo strokovni vrhunec z zbornikom *Kamnita hiša* (Harej idr. 1984), izdanem ob istoimenski razstavi.³⁴ Z vidika sprememb kulturne krajine od 16. stoletja je Kras predstavljen v knjigi Aleksandra Panjeka *Človek, zemlja, kamen in burja* (2006). Monografsko je obnovo in predlog opreme domačije na divaškem Krasu predstavila Darja Kranjc (2005). Za stanovanjsko kulturo pa je še posebej zanimiva predstavitev ognjišč in življenja ob ognjiščih na tržaškem Krasu Vesne Guštin Grilanc (2002). Stavb in naselij se dotikajo tudi nekatere regionalne oziroma krajevne monografije (o zgradbah na goriškem Krasu je pisal npr. Milko Rener (1985), na tržaškem pa Peter Furlan (1993)) ter mnogoštevilni prispevki v reviji *Kras*. Če je stavbarstvo Zgornje Vipavske doline sorodno kraškemu, pa je v spodnjem delu bližje furlanskemu in posredno briškemu stavbarstvu. O furlanski ljudski arhitekturi so pisali med drugim Italo Zannier (1959), Marino Medeot (1978) in Diogene Penzi (1987), o briški stano-

²⁷ Terenske izkušnje Ljuba Laha in sodelavcev z Goč (1990, 1993) so vključene v praktični del monografije *Prenova stavbne dediščine na podeželju* (1994), gl. op. št. 26, predvsem v aplikativnem modelu prenove. Živa Deu pa je npr. sodelovala na arhitekturni delavnici v Vitovljah, Oseku in Šmihelu (2007).

²⁸ Prim. zgoraj, op. št. 16.

²⁹ Npr. *Razvoj in revitalizacija slovenske vasi* (1978) ter *Tipologija ruralnih naselij v Sloveniji* (1986).

³⁰ Npr. *Slovenska ljudska hiša* (1986) in *Slovenska ljudska hiša: Tipika v slovenskem prostoru* (1989).

³¹ Našteti s sodelavci so bili povečini tudi pobudniki letnih konferenc o venakularni arhitekturi med Alpami in Jadranom v Gozdu Martuljku od leta 1990.

³² Kot referenčna literatura služi tudi knjiga *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi v Istri* Maria Perosse (1998). Blizu etnološkemu zanimanju za stanovanjsko kulturo so Grabrijanove misli v zvezi z referati s posveta arhitektov, objavljene v *Slovenskem etnografu* (1952).

³³ Npr. zgoraj omenjeni posvetovanji *Zaton kraške arhitekture* (1984) in *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras* (1999).

³⁴ O materialni kulturi je pisal Naško Križnar (1984); temeljito pa je analiziral razvoj naselitvenih in stanovanjskih tipov tržaškega Krasa prispevek Lorenza Galluzza (1984). Eno izmed primarnih gibal tovrstnega zanimanja na tržaškem Krasu je bilo gotovo delovanje zadruga Naš Kras, ki je med drugim obnovila in uredila muzej v Repnu (prim. Serec idr. (2003)), rezultiralo pa je gotovo tudi v dveh italijansko-slovenskih izdajah arhitekturnega priročnika za gradnjo na Krasu (prim. Antoni (2004, 2006)).

vanjski kulturi pa je poleg sodelavcev Orlove terenske ekipe Etnografskega muzeja v 50. letih in Ileana Ferlat (1960) pisala še Tatjana Sirk (1987). V predstavitvi briške kuhinje je skupaj z Magdo Reja opozorila na ognjiščne oziroma štedilniške kuhinje (povečini v spahnjenicah) briških domačij do petdesetih let 20. stoletja (Reja in Sirk 1997). Zanimiva in pomenljiva je tudi primerjalna študija Irene Keršič o razlikah med kolonsko in gospodarjevo stanovanjsko kulturo (Keršič 1992). Na sosesčino Vipavske doline se nanaša tudi prispevek Naška Križnarja o stanovanjski kulturi na Gori (1975). Posredno so zanimive tudi študije istrske stanovanjske kulture, o kateri so med drugimi pisale Gizela Šuklje (1952), Tihomira Stepinac-Fabijanič (1987), Mojca Ravnik (1988, 1996) in Zvona Ciglič (1993), pa tudi tolminske (npr. Rutar 1969 in Miklavčič-Brezigar 1996), bovške (npr. Sturm 1965), benečijske (npr. Petricig 2000), rezijanske (npr. Chinellato 1996) in idrijske stanovanjske kulture (npr. Baš 1957, Šarf 1974–75, Gnezda 2000).

VIRI IN LITERATURA

- ANTONI, Danilo idr. 2004 (2006): *Cultura dell'abitare sul Carso: unità abitative: manuale = Bivalna kultura na Krasu: bivalne enote: priručnik*. Trst: Slovensko deželno gospodarsko združenje, Sekcija samostojnih poklicov: Trgovinska zbornica v Trstu.
- BAŠ, Franjo 1957: Rudarska hiša v Idriji. *Slovenski etnograf* 10, 29–48.
- BAŠ, Franjo 1968: Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem. V: Vrbnjak, Viktor (ur.): *Svet med Muro in Dravo*, Maribor: Obzorja, 265–286.
- BAŠ, Franjo 1970: Gospodarska poslopja. V: Blažnik, Pavle idr. (ur.): *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 595–610.
- BAŠ, Franjo 1984: *Stavbe in gospodstvo na slovenskem podeželju: Izbrani etnološki spisi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- BLAZNIK, Pavle (ur.) 1970: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- BOGATAJ, Janez 1987: *Prenova vasi Goče*. Tipkopis.
- BUDAL, Lučana (ur.) 1993: *Iz kmečkih korenin sem pognal: Pričevanja o preteklosti Štandreža*. Štandrež: Prosvetno društvo Štandrež, Zveza slovenske katoliške prosvete.
- CEVC, Tone 1980: Stavbe. V: Baš, Angelos: *Slovensko ljudsko izročilo*, Ljubljana: Cankarjeva založba, Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 93–109.
- CEVC, Tone 1989: H genezi kmečke hiše na Slovenskem. *Traditiones* 22, 53–76.
- CHINELLATO, Francesco 1996: *Val Resia: Tipologia e tecnologia dell'habitat vernacolare in Friuli*. Udine: Università degli Studi di Udine.
- CIGLIČ, Zvona 1993: *Kamniti svet*. Koper: Pokrajinski muzej Koper.
- CIGLIČ, Zvona 1999: Kamniti svet – uničena, ogrožena in rešena etnološka dediščina. V: Fister, Peter (ur.): *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras: Zbornik referatov*, Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije, 77–88.
- DELAČ-KOŽELJ, Zvezda 1999: Problematika stanja in varstva ljudskega stavbarstva. V: Fister, Peter (ur.): *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras: Zbornik referatov*, Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije.
- DEU, Živa 2001: *Stavbarstvo slovenskega podeželja: Značilno oblikovanje stanovanjskih hiš*. Ljubljana: Kmečki glas.
- DEU, Živa 2004: *Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju*. Ljubljana: Kmečki glas.
- DEU, Živa 2006: *Podeželske hiše na Slovenskem*. Ljubljana: Kmečki glas.
- DEU, Živa 2007: *Arhitekturna delavnica Vitovlje – Osek – Šmihel*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- FABČIČ, Tea 2005: *Hišna imena v vaseh Otošče, Lozice in Podgrič*. Lozice: Društvo Zdravljica Lozice.
- FERLAT, Ileana 1960: L'insediamento umano e la casa rurale nel Colio. *Studi Goriziani* 27, 53–88.
- FISTER, Peter 1979: *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Oddelek za arhitekturo Univerze.
- FISTER, Peter 1980: Nekatera izhodišča za odnose med etnologijo in arhitekturo, gledano s stališča arhitekta (sinopsis). *Glasnik SED* 20/1, 2–3.
- FISTER, Peter 1986: *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- FISTER, Peter 1987: *Prenova vasi in kontinuiteta arhitekture na Primorskem. Goriški letnik* 12–14, 41–47.

- FISTER, Peter idr. 1993a: *Glosar arhitekturne tipologije*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.
- FISTER, Peter idr. 1993b: *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.
- FISTER, Peter (ur.) 1999: *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras: Zbornik referatov*, Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije.
- FURLAN, Peter 1993: Kraška hiša. V: Kovačič, Kristina (ur.): *Ondile čez Stari vrh: Bani: zgodovina kraškega naselja skozi stare katastrske mape, listine in pričevanja*, Bani: SKD Grad, 67–74.
- GALLUZZO, Lorenzo 1984: Analiza in razvoj nase-litvenih in stanovanjskih tipov tržaškega Krasa. V: HAREJ, Zorko (ur.) idr.: *Kamnita hiša: tipi in oblike*, Trento: Luigi Reverdito, 23–104.
- GNEZDA, Mirjam 2000: *Idrijska rudarska hiša: Od nastanka do muzeja »in situ«: diplomatska naloga*. Idrija: Filozofska fakulteta.
- GRABRIJAN, Dušan 1952: Misli o naši dediščini v zvezi z referati s posveta arhitektov v Dubrovniku. *Slovenski etnograf* 5, 101–105.
- GRABRIJAN, Dušan 1952: *Kako je nastajala naša sodobna hiša*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRAFENAUER, Bogo 1972: Kolonizacija in teritorialna zgodovina Slovenskega Primorja. VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kultur, 3–15. julij 1972. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 255–271.
- GRANDA, Stane 1984: Kmetijske Razmere v Vipavski dolini v prvi polovici 19. stoletja. *Goriški letnik* 11, 55–72.
- GUŠTIN GRILANC, Vesna 2002: *Ogenj na kamnu: Življenje ob ognjišču na Krasu in tržaškem podeželju*. Trst: ZZZ: Zveza slovenskih kulturnih društev.
- HAZLER, Vito 1999: *Podreti ali obnoviti?: Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*. Ljubljana: Rokus.
- HUDELJA, Mihaela, Vito HAZLER in Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK (ur.) 2001: *Podobe pokrajin: 1956–1970: Etnološka fototeka Vilka Novaka*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- ILEŠIČ, Svetozar 1948–49: Kmečka naselja na Primorskem. *Geografski vestnik* 20–21, 217–251.
- ILEŠIČ, Svetozar 1950: *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*. Ljubljana: SAZU.
- JUVANEC, Borut 1986: *Slovenska ljudska hiša*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, VTO Arhitektura.
- JUVANEC, Borut 1989: *Slovenska ljudska hiša: Tipika v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FAGG, Arhitektura.
- KALČIČ, Igor 1992: *Narodna identiteta v slovenski povojni stanovanjski arhitekturi: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- KERŠIČ, Irena 1980–82: Naselja, stavbarstvo in notranja oprema. *Slovenski etnograf* 32, 40–68.
- KERŠIČ, Irena 1988–90: Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 33–34, 329–388.
- KERŠIČ, Irena 1992: Kolon in gospodar – dva načina življenja in dve stanovanjski kulturi: primera na mikro ravni. *Etnolog* 2/1, 95–136.
- KERŠIČ, Irena 1998: Spremembe v stanovanjski strukturi kraških in primorskih hiš s poudarkom na ognjišču. V: Fister, Peter (ur.): *Dediščina stavbarstva Primorska in Kras: Zbornik referatov*, Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije, 89–99.
- KLEMENČIČ, Bojan 2006: Naselbinska in stavbna dediščina Goč. *Primorska srečanja* 30/295–296, 16–28.
- KOLOINI, Borut 1992: *Križ je bu enkrat mejstu: Življenje nekega kraja*. [s.l.]: samozaložba.
- KRANJC, Darja 2005: *Moč prepoznavnosti: Predlog notranje opreme obnovljene zavarovane domačije*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- KREČIČ, Peter 1987: Nekatero razvojne posebnosti v arhitekturi 19. stol. na Primorskem. *Goriški letnik* 12–14, 23–34.
- KRIŽNAR, Naško 1975: Stanovanjska kultura na Gori v luči spreminjanja hišnih oblik. *Goriški letnik* 2, 43–61.
- KRIŽNAR, Naško 1984: Odlomki iz materialne kulture na Krasu. V: HAREJ, Zorko (ur.) idr.: *Kamnita hiša: tipi in oblike*, Trento: Luigi Reverdito, 13–21.
- LAH, Avguštin 1985: *Od Vipavskih gričev do Goriških brd*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Koper : Lipa.
- LAH, Ljubo, Darko LIKAR in Mateja KAVČIČ 1990: *Goče 60: Strokovne podlage za investicijsko odločitev*. Ljubljana : Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, VTOZD Arhitektura.
- LAH, Ljubo, Darko LIKAR in Valter PIKEL 1993: *Arhitekturna razvojna študija za južni del naselja Goče*. Ljubljana : Šola za arhitekturo, PRE Inštitut za arhitekturo in prostor.
- LAH, Ljubo 1994: *Prenova stavbne dediščine na podeželju*. Novo mesto: Dolenjska založba.
- LEDINEK, Špela 2001: Raziskave stavbarstva in bi-

- valne kulture na Inštitutu za slovensko narodopisje. *Traditiones* 30/1, 75–84.
- LEDINEK LOZEJ, Špela 2006: Raziskave stavbarstva in bivalne kulture Vipavske doline: Pregled poglobitvinih virov in literature pred drugo svetovno vojno. *Traditiones* 35/1, 219–245.
- LEDINEK LOZEJ, Špela 2007: Ob petdesetletnici Orlove terenske ekipe Etnografskega muzeja na vipavskem: Pregled gradiva o stavbarstvu in bivalni kulturi. *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 4, 31–35.
- LIPOVŽ, Artur 2004: *Selo na Vipavskem: kraj na prepihu zgodovine in kultur*. Selo: Krajevna skupnost.
- LOKAR, Anica 2002: *Od Anice do Ane Antonovne*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LOŽAR, Rajko 1943: Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja. *Etnolog* 15, 70–88.
- LOŽAR, Rajko 1944: *Narodopisje Slovencev*. Ljubljana: Klas.
- MAKAROVIČ, Gorazd 1971: *Kič = Kitsch: Vodnik po razstavi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- MAKAROVIČ, Gorazd 1981: *Slovenska ljudska umetnost: Zgodovina likovne umetnosti na kmetijah*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MAKAROVIČ, Gorazd 1986: Kuhinjska oprema, kuhinje, kuharice in prehrana v XVII stoletju na Slovenskem. *Glasnik Etnografskega muzeja u Beogradu* 50, 43–72.
- MARINKO, Jože 1978: *Razvoj in revitalizacija slovenske vasi: Metodologija vrednotenja in sprejemanja izhodišč za revitalizacijske posege v ruralnih naseljih*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- MARINKO, Jože 1986: *Tipologija ruralnih naselij v Sloveniji*. Ljubljana: FAGG.
- MARUŠIČ, Branko (ur.) 2002: *Goriški spomini*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.
- MATICĀTOV, Milko 1948: O etnografiji zapadnih slovencev. *Slovenski etnograf* 1, 9–56.
- MEDVEŠČEK, Pavel 1981: Poslikane planete na kmečki arhitekturi na področju Tolminske, Goriške in Beneške Slovenije. *Goriški letnik* 9, 13–19.
- MELIK, Anton 1933: Kmetska naselja na Slovenskem. *Geografski vestnik* 9, 129–165.
- MELIK, Anton 1936: *Slovenija: Geografski opis 1: Splošni del 2*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- MELIK, Anton 1960: *Slovensko Primorje*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Inga 1988: Goče - način življenja v vasi: Etnološki pregled za potrebe prenove. *Primorska srečanja* 12/79, 23–26.
- MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Inga 1996: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje*. Občina Tolmin. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Inga 1997: *Spomini naše mladosti: Etnološki pregled povojnih dogodkov na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Inga 2000: *Ljudske skrinje na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- MOŠKON, Dušan 1992: *Kako graditi lepo hišo na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja.
- MURKO, Matija 1905: Zur Geschichte des Volkstümlichen Hauses bei den Südslaven. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 35, 308–330.
- MURKO, Matija 1906: Zur Geschichte des Volkstümlichen Hauses bei den Südslaven. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 36, 12–40, 92–129.
- MUŠIČ, Marjan 1947: *Obnova slovenske vasi*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- MUŠIČ, Marjan 1952: Vplivna območja med stilno arhitekturo in slovenskim ljudskim stavbarstvom v srednjem veku. *Slovenski etnograf* 5, 54–69.
- NICE, Bruno 1940: *La casa rurale nella Venezia Giulia*. Bologna: Nicola Zanichelli Editore (Ricerche sulle dimore rurali in Italia 2).
- NOVAK, Vilko 1952: Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji. *Slovenski etnograf* 5, 14–17.
- NOVAK, Vilko 1960: *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- OSMUK, Nada 1985: Rimskodobna arhitektura na Ledinah v Novi Gorici. *Goriški letnik* 12–14, 79–104.
- PAGNINI, Maria Paola 1966: *La casa rurale nel carso triestino*. Trieste: Museo civico di storia naturale.
- PANJEK, Aleksander 2006: *Človek, zemlja, kamen in burja: zgodovina kulturne krajine Krasa (oris od 16. do 20. stoletja)*. Koper: Univerza na primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- PLESNIČAR, Pavel 1998: *Ajdovščina – pogled v njeno preteklost*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv.
- PEROSSA, Mario 1998: *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi v Istri*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.
- PERŠIČ, Magda 1991: Nekaj predlogov za vključitev

- klasične EPD v bivalno kulturo na primeru Goč in Nove Gorice. *Argo* 31/32, 20–21.
- PETRICIG, Paolo 2000: *Valli del Natisone – Nediške doline: Ambiente, Cultura materiale, Arte, Tradizioni popolari, Lingua, Storia*. San Pietro al Natisone: Cooperativa Lipa editrice.
- PREMRL, Božidar 1995: Vipavski portali. *Vipavski glas* 10/34, 8–11, 10/35, 4–7.
- RAVBAR, Marjan 2004a: Razpotja naselbinskega omrežja v Sloveniji: težnje, razvojne dileme in možni scenariji. *IB revija* 38/4, 41–51.
- RAVBAR, Marjan 2004b: Prihodnost omrežja mest v Sloveniji: stanje, težnje, razvojni scenariji in odprta vprašanja naselbinskega razvoja. V: Prosen, Anton (ur.): *Prostorske znanosti za 21. stoletje: Jubilejni zbornik ob 30-letnici Interdisciplinarnega podiplomskega študija urbanističnega in prostorskega planiranja in 60-letnici prof. dr. Andreja Pogačnika*. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Interdisciplinarni podiplomski študij prostorskega in urbanističnega planiranja, 93–100.
- RAVBAR, Marjan 2005: Pogledi na usmerjanje trajnostnega naselbinskega razvoja – težnje, razumevanje in urbani menedžment kot instrument usmerjanja poselitve. *IB revija* 39/4, 4–15.
- RAVNIK, Mojca 1988: Vprašanja o istrskem stavbarstvu. *Traditiones* 17, 121–134.
- RAVNIK, Mojca 1996: *Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v slovenski Istri*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Koper: Lipa.
- REJA, Magda in Tatjana SIRK 1997: *Briška kuhinja: Kuhinja in kulinarčna kultura v Goriških Brdih*. Ljubljana: Viharnik.
- RENČELJ, Stanislav in Ljubo LAH 2004 (2008): *Kraška hiša in arhitektura Krasa: Med očarljivostjo in vsakdanom*. Koper: Libris.
- RENER, Milko 1985: La casa rurale nel carso Goriziano. V: Medeot; Luigi: *Il carso Isontino tra Gorizia e Monfalcone*, Trieste: Lint, 135–248.
- RODMAN, Magda (ur.) idr.: *Življenje ob tri in kršinu: Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice*. Vipava: Občina.
- ROSA, Jurij (ur.): *Št. Vid – Podnanos: Zbornik pripispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv.
- RUTAR, Marija 1969: Gorska kmečka domačija iz 18. stoletja na Tolminskem: Etnografski zapis. *Srečanja* 4/20, 76–77.
- SEDEJ, Ivan 1964: Problemi raziskovanja slovenske ljudske arhitekture, *Slovenski etnograf* 16, 331–336.
- SEDEJ, Ivan 1969: *Kraška hiša*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- SEDEJ, Ivan 1985: *Ljudska umetnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SEDEJ, Ivan 1989: *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- SEMERANI, Luciano, Diana DE ROSA in Luciano CELLI 1970: *Carso Triestino: Santa Croce*. Trieste: Libreria Internazionale Italo Svevo.
- SEREC, Anja idr. 2003: *Muzej Kraška hiša v Repnu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, Narodna in študijska knjižnica, Odsek za etnologijo: Inštitut za etnologijo.
- SIRK, Tatjana 1987: Briška kuhinja. *Traditiones* 16, 289–329.
- SLAMIČ, Ivana (ur.) 2001: *Ortaona – Vrtovin: 1001–2001*. Vrtovin: Krajevna skupnost.
- SLAPERNIK; Tanja 1994: *Geografske značilnosti Spodnje Vipavske doline in Goriškega polja s poučarkom na prsti in rastju: Diplomaska naloga*. Nova Gorica: Filozofska fakulteta.
- SMOLE, Emil 1966: Vipavski Križ. *Goriška srečanja* 1, 37–45.
- STANIČ, Ivan (ur.) 1993: *Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije: 12. Sedlarjevo srečanje*. Postojna: Zveza društev urbanistov Slovenije, Ministrstvo za varstvo okolja in urejanje prostora, Skupščina občine Postojna.
- STEPINAC-FABIJANIČ, Tihomira 1987: Kažuni, kašete, hiške, kočje. *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 3 (Knjižnica Glasnika SED 15), 89–101.
- STRES, Peter 1987: Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško-gradiščanske do konca prve svetovne vojne. *Goriški letnik* 12–14, 175–203.
- STUCCHI, Sandro 1948: La villa rustica romana di Lucinico di Gorizia. *Studi Goriziani* 11, 113–158.
- STURM, Anna 1965: L'insediamento umano e la casa rurale nell'Alta Val d'Isonzo. *Studi Goriziani* 37, 77–115.
- SVOLJŠAK, Drago in Timotej KNIFIC 1976: *Vipavska dolina: Zgodnjesrednjeveška najdišča*. Ljubljana, Nova gorica: Narodni muzej, Goriški muzej.
- ŠANTEL, Avgusta ml. 2006: *Življenje v lepi sobi*. Ljubljana: Nova revija.
- ŠARF, Fanči 1964: Vrste ognjišč na slovenskem in njih današnje stanje. *Slovenski etnograf* 16–17, 359–378.
- ŠARF, Fanči 1974–75: Stanovanjska kultura idrijskih rudarjev ob prelomu stoletja. *slovenski etnograf* 27–28, 7–34.

- ŠČUKOVT, Andrejka 1991: Domačijski kompleksi Pekel. *Primorska srečanja* 16/127, 885–888.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1994: Poselitev in tipologija ljudskega stavbarstva v mestu Vipava. V: Kolojni, Borut in Andrej Malnič (ur.): *Vipavski izbor*, Vipava: Agroind Vipava, 229–234.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1995: Goče – primer prenove vasi. *Primorska srečanja* 19/167, 238–239.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1996: Figuralne slikarije na fasadah kmečkih hiš in znamenjih v vipavski dolini. *Primorska srečanja* 20/183–84, 587–588.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1997: Kozolci v Malem polju in v Sanaboru. *Primorska srečanja* 21/192, 295–300.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1998a: Vinogradniška zavetišča in gruntne bajte v Vipavski dolini. *Etnolog* 8, 117–129.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1998b: Vinogradniška zavetišča v Vipavski dolini. *Primorska srečanja* 22/201, 6–7.
- ŠČUKOVT, Andrejka 1998c: Domačija Favetti v Skriljah pri Ajdovščini. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 38/3–4, 87–89.
- ŠČUKOVT, Andrejka 2001: Domačija Pekel v spodnji Vipavski dolini, celovit kulturni spomenik. *Glasnik SED* 41/3–4, 23–27.
- ŠČUKOVT, Andrejka 2005: Obnovljeno znamenje na Popotniku pod Erzelijem. *Vipavski glas* 20/72, 7–8.
- ŠČUKOVT, Andrejka 2007: Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov. *Kronika* 55/2, 423–431.
- ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša 1985: Vipavska dolina. *Varstvo spomenikov* 29, 209–228.
- ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša (ur.) idr. 1985–87: *Posvet Zaton kraške arhitekture*. *Goriški letnik* 12–14.
- ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša 1996: *Stavbna dediščina na Krasu: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- ŠUKLJE, Gizela 1952: Vpliv podnebnih razmer na oblikovanje hiš in naselij v slovenski Istri. *Slovenski etnograf* 5, 44–53.
- URBANC, Nataša 2003: *50. leta*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- URŠIČ, Ivanka (ur.) 1996: *Št. Vid – Podnanos: Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv.
- VIDMAR, Jernej 2000: »Svoja hišca, svoja voljica«: Življenje goriškega meščana Henrika Tume in njegove družine med leti 1894 in 1924: *Diplomska naloga*. Univerza v Ljubljani: Filozofska Fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- VIDRIH-PERKO, Verena in Beatrice ŽBONA-TRKMAN 2004: Aspetti ambientali e risorse naturali nell'indagine archeologica: Il caso della valle del vipacco e i suoi rapporti con l'economia aquileiese. V: Buora, Maurizio in Sara Santorno (ur.): *Atti del secondo e del terzo incontro scientifico*, Trieste: Editreg, 32–41.
- VIDRIH-PERKO, Verena in Beatrice ŽBONA-TRKMAN 2003-04: Trgovina in gospodarstvo v Vipavski dolini in Goriških Brdih v rimski dobi: Interpretacija na podlagi najdišč Loke, Neblo, Bilje in Ajdovščina. *Goriški letnik* 30–31, 17–72.
- VILFAN, Sergij 1970: Kmečka hiša. V: Blaznik, Pavle (ur.): *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 559–610.
- VUK, Marko 1979: Arhitektura kraške renesanse: Oris problematike. *Goriški letnik* 6, 289–312.
- VURNIK, Stanko 1930: Kmečka hiša slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp: Doneski k studiju o ljudski arhitekturi. *Etnolog* 4, 30–70.
- WALTRISCH, Marko 2001: Slovenski gradbeniki v Gorici in zadruga Svoj dom na Livadi. *Goriški letnik* 28, 347–362.
- ZORZUT, Ludvik: Na Vipavskem je šaldu lepu. *Koledar Mohorjeve družbe Celje* 1, 43–62.
- ZANNIER, Italo 1959: Appunto per uno studio sulla casa rurale friulana. *Ce fastu?* 33-35, 1–60.
- ŽBONA-TRKMAN, Beatrice 1984: Arheološko najdišče Pavlini v Lokah. *Goriški letnik* 11, 73–84.